

Справа “Невмержицький проти України” (Nevmerzhitsky v. Ukraine 54825/00)

У рішенні, ухваленому 5 квітня 2005 року у справі “Невмержицький проти України”, Суд постановив, що:

- було порушено ст. 3 Конвенції, що виявилось у примусовому годуванні заявника;
- було порушено ст. 3 Конвенції, що виявилось у неналежних умовах утримання заявника під вартою, а також у ненаданні йому потрібної медичної допомоги;
- було порушено ч. 3 ст. 5 Конвенції, що виявилось у надмірній тривалості попереднього ув'язнення;
- всупереч вимогам ч. 1 ст. 38 Конвенції держава виявилася неспроможною створити усі необхідні умови для проведення Судом розслідування обставин справи.

Відповідно до ст. 41 Конвенції Суд призначив сплатити заявнику 1000 євро на відшкодування матеріальної шкоди, 20 000 євро як компенсацію моральної шкоди і 5 000 євро на відшкодування судових витрат.

Обставини справи

Заявник Євген Іванович Невмержицький є громадянином України, народився 1970 року і проживає у м. Києві. Раніше він працював менеджером одного з київських відділень банку “Полтава”.

У квітні 1997 року п. Невмержицькому було висунуто обвинувачення у вчиненні незаконних валютних операцій, крадіжки, ухиленні від сплати податків, зловживанні посадовим становищем, а також у вчиненні шахрайства та службового підроблення.

8 квітня 1997 року заявника було взято під варту, де він перебував до лютого 2000 року.

11 квітня 1997 року арешт заявника був санкціонований прокурором м. Києва. А 28 травня 1997 року питання про законність перебування п. Невмержицького під вартою було розглянуто у суді. Далі тримання заявника під вартою продовжувалось відповідними прокурорами п'ять разів, аж до 18 місяців. Навіть попри те, що вже закінчився максимально можливий відповідно до законодавства строк перебування під вартою, заявнику було відмовлено у задоволенні його клопотання про звільнення спочатку Київським міським судом (рішення від 1 листопада 1999 року), а згодом і Верховним судом України (рішення від 16 грудня 1999 року).

Кілька разів упродовж перебування під вартою заявник відмовлявся, на знак протесту, від вживання їжі. У зв'язку з цим його було піддано примусовому годуванню.

Заявник стверджував, що його було поміщено у камеру розміром 7 кв.м., де вже перебувало дванадцятьох інших затриманих. У камері не було ані можливості помитися, ані доступу до питної води. Відтак заявник захворів на екзему та коросту, зокрема через те, що камера була насичена клопами та вошами.

У квітні 1999 року в порядку дисциплінарного покарання заявника було поміщено на десять днів у одиничну камеру. Це було приміщення площею 7 кв.м., з мокрими бетонними стінами, яке взагалі не провітрювалось. У камері не було туалету, а воду в умивальнику вмикали лише кілька разів упродовж дня. Протягом часу відбуття цього дисциплінарного покарання заявника жодного разу не вивели на свіже повітря. До того ж, у той час він відмовлявся від вживання їжі.

У лютому 2001 року заявника було засуджено до позбавлення волі строком на п'ять років і шість місяців з конфіскацією усього майна. Втім на підставі закону про амністію п. Невмержицького було звільнено від відбуття покарання у вигляді позбавлення волі. Однією з підстав було те, що строк попереднього ув'язнення заявника на момент постановлення вироку становив 2 роки, 10 місяців та 15 днів.

У лютому 2000 року відразу після звільнення заявника на місяць поклали до лікарні. Він і досі продовжує лікуватися у психіатра.

Зміст рішення Суду

Посилаючись на ст. 3 Конвенцію, заявник оскаржував умови перебування під вартою, зокрема ті, які існували в одиничній камері. Він також скаржився на те, що його силоміць годували й не надали належної медичної допомоги. Також заявник стверджував, що були порушені його право на свободу (п. "с" ч. 1 ст. 5 Конвенції), а також право негайно постати перед суддею після арешту (ч. 3 ст. 5 Конвенції).

Суд спочатку зауважив, що Уряд не надав йому низку важливих документів, а саме: інформацію про стан здоров'я заявника під час ув'язнення, матеріалів про підстави для продовження строку перебування під вартою та про те, як відбувалось примусове годування. Суд також зауважив, що Уряд був неспроможний належно пояснити, чому він не може представити ці документи та чому ухиляється від відповідей на окремі питання Суду.

Сприяння Уряду, яке він не надав, могло би мати важливе значення для встановлення фактів у цій справі.

Тому Суд вирішив належним чином оцінити таку позицію Уряду. Отож, Суд визнав поведінку Уряду порушенням його зобов'язань, встановлених ч. 1 ст. 38 Конвенції, а саме: обов'язку створювати усі необхідні умови для якнайповнішого з'ясування Судом обставин справи.

Суд констатував, що йому не вдалося встановити з належним ступенем певності обставини перебування заявника під вартою, на які той скаржився. Втім Суд таки дійшов висновку про те, що неналежне поводження із заявником мало місце. При цьому він взяв до уваги доповіді Комітету Ради Європи із запобігання катуванням (зокрема ті, що були зроблені на підставі вивчення ситуації "на місці") та звіти Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з відповідного питання. Суд, до того ж, зважив на ґрунтовність та ретельність скарг заявника й на те, що Уряд жодним чином їх не прокоментував. Тому, Суд зрештою постановив, що умови, в яких утримували п. Невмержицького, були такими, що принижували його гідність. А відтак, мало місце порушення ст. 3 Конвенції.

Суд також надав особливого значення тому факту, що заявника було поміщено в одиничну камеру, умови тримання в якій цілком суперечили стандартам поводження із затриманими, що лежать в основі ст. 3 Конвенції.

Суд зазначив, що медичні висновки у справі свідчать про те, що заявник заразився різними шкірними хворобами (зокрема екземою й коростою). Судом було однозначно встановлено, що загалом здоров'я п. Невмержицького істотно погіршилося. Про це, зокрема, свідчить факт тривалого стаціонарного лікування заявника відразу ж після звільнення його з-під варті.

Попри те, що заявнику надавалась певна медична допомога під час ув'язнення, Суд дійшов висновку, що його утримували в антисанітарному середовищі, яке не відповідає навіть елементарним вимогам гігієни. Підґрунттям для такого висновку Суду були, зокрема, факт зараження заявника інфекційними хворобами, повторність їх проявів та необхідність отримання спеціального лікування для подолання цих хвороб. Суд зрештою постановив, що така антисанітарія настільки шкідливо позначилася на здоров'ї заявника, що її слід кваліфікувати як поводження, що принижувало людську гідність. Отож, мало місце порушення ст. 3 Конвенції щодо цього аспекту скарги.

Стосовно примусового годування заявника Суд вказав, що такий медичний захід, як примусове годування, в принципі не вважається поводженням, яке принижує людську гідність. Проте його застосування повинно обов'язково відповідати певним умовам. По-перше, має бути однозначно встановлена необхідність його застосування. По-друге, воно має відповідати певним процедурним гарантіям. Зокрема спосіб такого примусового годування не повинен перевищувати ту межу суворості, яку Суд означив у своїх попередніх рішеннях з цього питання.

Стосовно цієї справи Суд відзначив, що Уряд не спромігся надати Суду ані рішення керівника режимної установи про застосування відповідного заходу, ані медичного протоколу про його застосування. Відповідно до інструкції про застосування примусового

годування обидва ці документи є обов'язками при вказаній процедурі. Суд також зазначив, що Уряд не зміг довести необхідність застосування до заявника цього заходу з медичних міркувань. Не було жодним чином взято до уваги наполегливу і свідому відмову заявника від вживання їжі. Тому Суд дійшов висновку, що примусове годування заявника не відповідало меті якнайкращого забезпечення його інтересів і було свавільним.

Суд припустив, що спосіб примусового годування відповідав вимогам відповідної інструкції про застосування такого заходу. Втім Суд зауважив, що застосування таких обмежувальних засобів, як кайданки, роторозширювач, а також резинова трубка, що призначена для встромляння у стравохід, може бути визнаним катуванням у сенсі ст. 3 Конвенції особливо у випадку, коли ці засоби застосовуються силоміць для подолання опору пацієнта.

Стосовно примусового годування п. Невмержицького Суд зазначив, що його застосування без належних для цього медичних підстав (адже Уряд виявився неспроможним їх навести), а також насильне застосування відповідних обмежувальних засобів під час такого годування становили суворе поводження того рівня, який має бути квалікований як катування. Тому Суд постановив, що мало місце порушення ст. 3 Конвенції.

Суд зауважив, що перший медичний огляд заявника відбувся через півтора місяці після його взяття під варту. Раніше до ув'язнення заявник ніколи не страждав на будь-які шкірні хвороби, і його стан здоров'я був нормальним. За висновками незалежного медичного огляду, проведеного у травні 1998 року, було рекомендовано продовжити лікування заявника у спеціалізованій лікарні. Однак ці рекомендації не було виконано. До того ж протягом майже півторарічного періоду (від 5 серпня 1998 року до 10 січня 2000 року) медичні огляди заявника взагалі не проводились. Такі факти аж ніяк не свідчать про те, що заявнику надавалась належна та потрібна медична допомога, зважаючи на його відмову від вживання їжі та потерпання від шкірних захворювань. З огляду на це, Суд дійшов висновку, що ненадання належного лікування було поводженням, яке принижувало людську гідність заявника. Отож, мало місце порушення ст. 3 Конвенції.

Стосовно законності взяття та утримання заявника під вартою Суд зауважив, що зазвичай попереднє ув'язнення вважається законним, якщо воно ґрунтується на рішенні суду. Однак упродовж майже двох з половиною років (від 29 травня 1997 року до 1 листопада 1999 року) рішення про арешт заявника та рішення про продовження цього арешту ухвалювались відповідними прокурорами. Згідно з прецедентною практикою Суду прокурор вважається однією зі сторін процесу, а відтак не може розглядатися як "службова особа, якій закон надає право здійснювати судову владу" у сенсі ч. 3 ст. 5 Конвенції. Судова перевірка законності тримання заявника під вартою відбулася першого разу тільки 1 листопада 1999 року (розгляд скарги у Міському суді м. Києва) та 16 грудня 1999 року другого разу (перегляд рішення у Верховному суді України). Тому Суд дійшов висновку про неправомірність тримання заявника під вартою.

Стосовно скарги заявника на те, що йому не було забезпечено судовий розгляд його справи упродовж розумного строку чи звільнення до початку судового розгляду, як цього вимагає ч. 3 ст. 5 Конвенції, Суд відзначив, що загалом період перебування заявника під вартою становив 2 роки, 10 місяців і 15 днів. Втім Суд міг взяти до уваги лише 2 роки, 5 місяців та 12 днів, тобто період з 11 вересня 1997 року – від дня набуття Конвенцією чинності щодо України.

Суд відзначив, що підстави тримання заявника під вартою, про які зазначали органи прокуратури, могли виправдовувати арешт заявника на початковому етапі. У рішеннях про застосування і продовження арешту вказувалося на ризик того, що заявник ухилятиметься від слідства і суду, а також продовжуватиме злочинну діяльність. Проте поступово, з просуванням слідства і збором більшої кількості доказів, ці підстави втрачали своє значення.

Отож, Суд вказав, що заявника не повинні були тримати під вартою впродовж такого тривалого строку, передусім зважаючи на його стан здоров'я та умови ув'язнення. За

відсутності переконливих аргументів з боку Уряду Суд визнав, що попереднє ув'язнення заявника не було ані необхідним, ані виправданим з огляду на конкретні обставини. До того ж, Суд відзначив, що відповідні компетентні органи не розглядали можливість застосування інших (альтернативних) способів, аби гарантувати явку заявника в суд.

Суд дійшов однозначного висновку, що причини утримання заявника під вартою, попри їх достатність на початковому етапі ув'язнення, з часом втратили свою вагомість. Тому Суд постановив, що мало місце порушення ч. 3 ст. 5 Конвенції.

Реферативний переклад з англійської мови та опрацювання рішення здійснено у Львівській лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПРН України М.Ю. Пришляк та П.М. Рабіновичем.